

OG‘ZAKI MATN TARJIMASINING FONETIK VA LEKSIK QIYINCHILIKLARI VA UNI YENGIB O‘TISH IMKONIYATLARI

Annotatsiya

Maqolada og‘zaki matn tarjimasining fonetik va leksik qiyinchiliklari va uni yengib o‘tish imkoniyatlari haqida fikr yuritiladi. Yani yozma matn tarjimasi bilan shug‘ullanayotgan tarjimonida o‘ylab olish uchun vaqt, lug‘atdan foydalanish, bir necha tarjima variantlari ichidan eng maqulini tanlab olish imkoniyati mavjud. Og‘zaki matn tarjimonida esa o‘ylab olish uchun vaqt, lug‘atdan foydalanish, bir necha tarjima variantlari ichidan birini tanlab olish imkoniyati mavjud emas. Og‘zaki matn tarjimonidan xar bir terminga, xar bir frazeologik brikmaga ,yashirin ma’noga ega so‘zlar tarjimasiga tayyor turishni talab etiladi. Shu bilan bir qatorda tarjimon matndagi ba’zi so‘zlar tarjimasini bilolmay qolgan xolatda xam matnning umumiy ma’nosini to‘g‘ri bera olishi va og‘zaki matn tarjimasining o‘ziga xos xususiyatlari haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: mehnat, tarjimon, og‘zaki tarjima, termin, bilim, noyob, so‘z, fonetik va leksik qiyinchilik.

Темир Олтиев – кандидат филологических наук, факультет романо-германской филологии Узбекского государственного технического университета, доктор философии

ФОНЕТИЧЕСКИЕ И ЛЕКСИЧЕСКИЕ ТРУДНОСТИ ПЕРЕВОДА УСТНОГО ТЕКСТА И ВОЗМОЖНОСТИ ИХ ПРЕОДОЛЕНИЯ

Аннотация

В статье рассматриваются фонетические и лексические трудности перевода устного текста и возможности их преодоления. Другими словами, у переводчика, работающего над письменным текстом, есть время подумать, воспользоваться словарем, и есть возможность выбрать наиболее подходящий из нескольких вариантов перевода. При устном переводе переводчик не может ни пользоваться словарем, ни обдумывать свой перевод. Это значит, что устный переводчик должен выработать у себя автоматизированные навыки перевода: у него должно быть безукоризненное знание лексики, позволяющее находить эквивалент немедленно и без обдумывания. К каждому термину, к каждому фразеологизму, к каждому штампу нужно иметь наготове перевод. Вместе с тем переводчик

должен уметь улавливать общий смысл даже в случае незнания каких-либо редких слов.

Ключевые слова: *труд, переводчик, устный перевод, термин, навика, редкий, слово, фонетические и лексические трудности.*

Temir Oltiyev – Candidate of Philological Sciences, Faculty of Romance-Germanic Philology, UzDJTU

*PHONETIC AND LEXICAL DIFFICULTIES OF ORAL TEXT
TRANSLATION AND POSSIBILITIES OF OVERCOMING THEM*

Abstract

The article deals with the phonetic and lexical difficulties of translating an oral text and the possibilities of overcoming them. In other words, a translator working on a written text has time to think, use a dictionary, and have the opportunity to choose the most suitable one from several translation options. This means that the interpreter needs to know of lexis, and to translate soon and without thinking. Each term, each phrase, each stamp necessary to know how to translate. In a place so the translator must know all the words and how to translate

Key words: *work, translator, interpreting, term, skill, sparse, work, phonetic and lexical difficulty.*

Ushbu maqola misolida ogʻzaki matn tarjimasining fonetik va leksik qiyinchiliklari va uni yengib oʻtish imkoniyatlari xaqida fikr yuritiladi. Yani yozma matn tarjimasi bilan shugʻullanayotgan tarjimonda oʻylab olish uchun vaqt, lugʻatdan foydalanish, bir necha tarjima variantlari ichidan eng maqulini tanlab olish imkoniyati mavjud. Ogʻzaki matn tarjimonida esa oʻylab olish uchun vaqt, lugʻatdan foydalanish, bir necha tarjima variantlari ichidan birini tanlab olish imkoniyati mavjud emas. Ogʻzaki matn tarjimonidan xar bir terminga, xar bir frazeologik brikmaga, yashirin maʼnoga ega soʻzlar tarjimasiga tayyor turishni talab etiladi. Shu bilan bir qatorda tarjimon matndagi baʼzi soʻzlar tarjimasini bilolmay qolgan xolatda xam matnning umumiy maʼnosini toʻgʻri bera olishi kerakligi va ogʻzaki matn tarjimasining oʻziga xos xususiyatlari xaqida soʻz yuritiladi.

Tarjima haqida ilk nazariy fikrlar dastlab qadim Rimda yuzaga kelgan edi. Yunon va lotin tillarini mukammal bilgan Aristotel, Sitseron va Goratsiy tarjima jarayonida soʻz ketidan quvish yaramaydi, ularning maʼno ifodalarini avval tarozida oʻlchab, keyin tarjima qilish maʼqul, degan fikrni bildirganlar. Keyinchalik Italiyada Bartolomeo va Manetti, Fransiya da dyu Belle va Malerb,

Angliyada Bekon va Drayden, Germaniyada Gyote va Gumboldt, Rossiyada Lomonosov va Sumarokov tarjima xususida o‘z nazariy tushunchalarini bildirib o‘tganlar.

Xullas, to XX asrga qadar “tarjima” so‘zi muayyan ma’no kasb etib, faqat tarixiy, falsafiy va adabiy asarlar o‘girmasiga nisbatan qo‘llanilib kelingan, og‘zaki tarjimonga nisbatan esa turkiyda “tilmoch”, slavyanlarda “tolmach”, nemis tilida “dolmetschen”, ingliz va fransuz tillarida “interpret” atamalari ishlatilgan. Tarjima nazariyasi xususida aytilgan fikrlar ham shu yo‘sinda umumiy ma’noga ega bo‘lgan.

TARJIMA — bir tildagi matnni boshqa tilda qayta yaratishdan iborat adabiy ijod turi. Tarjima millatlararo muloqotning eng muhim ko‘rinishi. Asliyat va qayta tiklangan matn xususiyatiga qarab badiiy Tarjima, ilmiy Tarjima va boshqa turlarga ajratiladi. Asl nusxani aks ettirish tarziga ko‘ra tafsir, tabdil, sharh kabi ko‘rinishlarga ham ega bo‘lishi mumkin. Tarjima qadimgi davrlarda, turli qabilaga mansub kishilar orasidagi o‘zaro aloqa, muloqot ehtiyoji tufayli yuzaga kelgan. Tilmochlik deb ataladigan bu og‘zaki turi hozirda ham sakdangan.

Zamonlar osha tarjimaga bo‘lgan talablar yangilana boradi. Ammo uning ijodiy xarakteri, qayta yaratish san’ati ekanligi o‘zgarmaydi. Tarjimaning asosiy maqsadi bir tildan boshqa tilga tarjima qilish va boshqa tilda ma’no va uslub jihatidan asl matnga teng bo‘lgan matn yaratishdir. Lekin xar doim xam tarjimon tomonidan berilgan ma’lumotlar asl matindagi ma’lumotlar bilan to‘g‘ri kelavermaydi.

Misol tariqasida Moskvadagi xalqaro kinofestivallardan birida o‘rgimchaklar haqidagi nemis ilmiy-fantastik filmi namoyish etilganini eslashimiz mumkin. Film sinxron ravishda nemis tilidan festivalning ishchi tillariga (ispan, ingliz, fransuz va xitoy) tarjima qilingan. Ba’zi tarjimonlar shu jumladan nemis tilidan ispan tiliga tarjima qilish jarayonida tarjimon o‘rgimchaklarga oid ensiklopediya maqolalari bilan oldindan tanish bo‘lgan va tegishli terminologiyani o‘rgangan shu jixatdan tarjima jarayonida qiyinchilikga uchramagan. Ba’zi tarjimonlar (xususan, ingliz tiliga juda mohir tarjimon) buni qilmagan va filmning ingliz tiliga tarjimasi natijasida u qiyinchilikga uchragan, hatto beixtiyor filmdagi ba’zi joylarda jimlik saqlagan.

Shu o‘rinda og‘zaki matn tarjimasining fonetik va leksik qiyinchiliklari va uni yengib o‘tish imkoniyatlari xaqida bir necha ma’lumotlar va fikr — muloxazalar bilan o‘rtoqlashishga xarakat qilamiz.

Fonetik qiyinchiliklar

Ba'zi xollatlarda tarjimon matnning so'zlarini chiqara olmaydigan holatlarga duch keladi. Bu uchta sababga ko'ra sodir bo'lishi mumkin: a) uskunalar yaxshi ishlamaydi (naushniklar va boshqalar.), b) tarjimon ispan tilining tegishli milliy versiyasining fonetikasi bilan tanish yemas (Argentina, Kuba va boshqalar.), c) tarjimon fonetik jihatdan noma'lum yoki kam ma'lum bo'lgan so'zni aniqlay olmaydi.

Texnik muammolarni bartaraf etish, albatta, tarjimonning mahoratiga bog'liq emas, garchi bu holda tarjimonning pozitsiyasi doimo umidsiz bo'lmaydi (kontekstli taxminlarning roli uchun pastga qarang.)

Ispan tilining tegishli milliy versiyasining fonetik xususiyatlarini bilmaslik tufayli matnni yomon tushunishning oldini olish mumkin. Tarjimon ispancha nutqni barcha variantlarida tinglab tajriba orttirishi kerak. Bu maqsadda, radio, yozuvlar va ispan tilida barcha milliy variantlarining ona tili bilan, ayniqsa, og'zaki nutqda ishlatiladigan so'zlar va so'z birikmalari bilan yaqindan tanishib borishi lozim bo'ladi. Shu bilan birga talaffuzda yo'qoladigan fonema variantlariga ham alohida e'tibor qaratish lozim. Kuba talaffuzida, masalan, intervokallik tufayli so'z oxirida "d" tovushi yo'qoladi, "s" tovushi esa deyarli ko'p undoshlardan oldin yo'qoladi va hokazo. Natijada, tajribasiz quloq uchun, masalan, bunday iboralar ma'noga ziddir, "nos paragon" va "no pagaron" xech qanday farq qilmaydi. Tilning mos variantidagi qaysi affikslar odatda yo'qolib ketishini bilgan holda, ularga e'tibor qaratib, so'zni aniqlashimiz mumkin (masalan, [u'te] usted shaklida). Ispan tilining barcha milliy fonetik variantlarini ongli ravishda o'rganish bu tartibdagi qiyinchiliklarning oldini olishga qaratilgan usullardan biridir. Yaxshi tarjimon asosan ikki holatda yetarli tanish bo'lmagan so'zlarni fonetik aniqlashda qiyinchiliklarga duch keladi: a) maxsus atamalarni tarjima qilganda, b) Isimlarni tarjima qilganda.

Agar nomlar bizga begona bo'lsa, ba'zan uni eshitish xam juda qiyin: bunday hollarda kontekst yordam bermaydi va bir tovushni boshqasi bilan almashtirish bitta to'g'ri nomni boshqasiga aylantirib yuborishi xam mumkin, shuningdek, ushbu so'z tilda mavjud yoki mavjud bo'lmasligi xam mumkin. Bu qiyinchilikni bartaraf etish uchun, yoki hech bo'lmaganda, uni kamaytirish uchun, tarjimon: 1) shaxslar ismlari va bu mavzu bilan bog'liq zikr qilinishi mumkin bo'lgan geografik obyektlar nomlari, shuningdek, muhokama qilinayotgan mavzu bilan juda yaxshi tanish bo'lishlari lozim. Xamda ilmiy Kongressda muhokama qilinadigan mavzu bilan bog'liq olimlar ismlarini bilishi zarur (buning uchun, agar diqqat bilan tegishli sohaga oid malumotlarning adabiyotlar ro'yxatidan kerakli ma'lumotni izlab topib, bir ikki ma'lumotlarni o'rganib chiqish kifoya; albatta, bu familiyalarni eslab qolishingizga hech qanday ehtiyoj yo'q, ularning asosiy mavzuga oid fikrlarini yoki ularning

familiyasini bilish kifoya - lekin quloq eshitganda ularni tanish imkoniyatiga ega bo'lishi lozim); agar uchrashuv siyosiy mavzuga oid bo'lsa, siyosiy arboblarning ismlarini bilish kerak va kongress oldi beriladigan ma'lumotlar matniga oid adabiyotlar ro'yxatidan topishga etiborni qaratgan ma'qul; 2) Shu bilan bir qatorda Ispaniya mamlakatlariga oid umumiy familiyalarni bilish yaxshi natijalarga olib keladi, buning uchun quyida keltirilgan malumotga etiborni qarating: López-Amo, Muñoz Jiménez Millas, Alfredo Arroyo, José Sureda Blanes, Felipe Climent Ferrer, Francisco Sobrao Mar-tínez, Francisco Azorín Poch [rok], Francisco Baldiz, Carlos Sempau, Pedro Gironella Pous, Alfonso López-Galvá, Mi-guel Sales Vázquez, Fernando Aguirre de Cárcer, Carmen Casanova.

Isimlari o'zbek tiliga tarjima qilganimizda isimlar ispan tili talaffuziga asoslangan bo'lishi kerak (Lotin Amerika davlatlari talaffuziga emas): "ll" [y] tovushi orqali talaffuz qilish kerak, (Argentina va Urugvayda "ll" [y] tovushini [j] ga yaqin talaffuz qilishadi); har so'zda "ll" tovushini [y] orqali talaffuz qilish kerak [j], [z] va boshqa tovushlar orqali emas. Tarjimon faqat tovushlarni qayta eshitish bilan cheklanmasligi kerak, o'sha tovushni og'zaki talaffuz qilib, ularni transkrip harflar bilan to'g'ri talaffuz qilishlari kerak bo'ladi: Lavalles [Lavaye] so'zi Argentinada [Lavaje] talaffuz qilinadi, Muñoz familiyasi "Munyo", ispancha talaffuzga nima yaqin bo'lardi, [munoz] yoki [mun'jos].

ADABIYOTLAR

1. Аскольдов С.А. Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: Антология. – М.: Academia, 1997.-279
2. Achilova Z. P. Sinxron tarjima jarayonida murakkab morfologik hodisalar va sintaktik konstruksiyalarning o'ziga xos xususiyatlari //образование наука и инновационные идеи в мире. – 2023. – т. 31. – №. 2. – с. 23-28.
3. Achilova Z. P. Tarjima qilish qiyin bo'lgan murakkab morfologik hodisalar va sintaktik konstruksiyalarning o'ziga xos xususiyatlari //journal of innovations in scientific and educational research. – 2023. – Т. 6. – №. 2. – С. 310-315.
- 4 . Achilova Z. P. Tarjimashunoslik nazariyasi mutaxassisligi fanlariga bag'ishlangan zamonaviy darsliklar yaratishning ahamiyati //journal of innovations in scientific and educational research. – 2023. – Т. 6. – №. 2. – С. 316-318.
5. Achilova Z. P. Og'zaki matn tarjimasining fonetik va leksik qiyinchiliklari va uni yengib o'tish imkoniyatlari //pedagogs jurnali. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 170-178.
6. Ачилова З. П. Применения метода корректирующей компенсации при переводе политических выступлений //journal of innovations in scientific and educational research. – 2023. – Т. 6. – №. 2. – С. 319-322.

7. Achilov S. Leksik kompetensiyani takomillashtirishda ispan tili affikslarining transpozitsion va funksional xususiyatlari (ispan tili misolida) //Science and innovation. – 2022. – T. 1. – №. B6. – С. 682-688.